

Asia: VN/32207/2022

Arviomuistio etäyhteyksistä oikeudenkäynneissä

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Oikeusministeriö on pyytänyt kärjäoikeudelta lausuntoa etäyhteyksien käyttöä yleisten tuomioistuinten oikeudenkäynneissä koskevasta arviomuistiosta (OM 2023:2).

Kärjäoikeus lausuu arviomuistiosta kunnioittaen seuraavan.

Länsi-Uudenmaan kärjäoikeus pitää arviomuistiota perusteellisena ja selkeästi kirjoitettuna. Se yhtyy arviomuistiossa esitettyyn, että voimassa oleva sääntely toimii pääsääntöisesti tavoitellulla tavalla ja on myös kansainvälisesti katsoen hyvin ajan tasalla. Sääntely jättää tuomioistuimelle riittävästi harkintavaltaa yksittäisen tapauksen käsittelyä varten. Etäyhteyttä käyttäen toteutetut oikeudenkäynnit ovat yleistyneet ja niiden onnistumisessa tekniikan toimivuudella on ratkaiseva merkitys oikeudenkäynneissä. Tältä osin tilanne on viime vuosina parantunut.

Tulisiko tuomarilla olla mahdollisuus osallistua suulliseen käsittelyyn etäyhteydellä?

Sitä lähtökohtaa, että tuomarin tulee osallistua pääkäsittelyyn istuntosalista ja että istunnot jatkossakin toimitetaan aina istuntosalissa tai muussa istuntopaikassa, ei ole tarpeen muuttaa. Ratkaisu korostaa arviomuistiossa todetulla tavalla tuomioistuimen arvovaltaa ja lisää luottamusta oikeudenkäyttöön.

Kannatettavana voidaan pitää vaihtoehtoa (s. 53), että tuomarin etäosallistuminen pääkäsittelyyn rajataan koskemaan vain osaa monijäsenisestä kokoonpanosta. Monijäsenisessä kokoonpanossa muiden kuin puheenjohtajan tai vähintään yhden lainoppineen ratkaisukokoonpanoon kuuluvan henkilön läsnäolo etäyhteydellä tulisi sallia. Sitä on pidettävä tarkoituksenmukaisena

poikkeustilanteissa. Nykyisillä työvälineillä monijäsenen kokoonpanon keskinäiset neuvottelut voidaan hoitaa helposti ja tietoturvallisesti etäyhteysvälinettä käyttäen eikä tarvetta erityisten neuvottelutaukojen pitämiseen etäyhteydellä osallistuttaessa ole. Lautamiesten ei kuitenkaan tulisi osallistua etäyhteydellä jo senkin takia, ettei heillä välttämättä ole käytettävissään riittävää teknistä laitteistoa videoyhteyden muodostamiseksi ja istuntosalin tapahtumien seuraamiseksi.

Jatkossa tulisi kuitenkin kehittää kokonaan uudenlaista oikeudenkäyntimenettelyä, joka perustuu kokonaan etäyhteyksin toteutettavaan ja teknologiaa hyödyntävään vuorovaikutukselliseen käsittelytapaan (kokonaan virtuaaliset verkko-oikeudenkäynnit). Tällaisia voitaisiin hyödyntää ainakin pienemmissä riita- ja rikosasioissa sekä useimmissa hakemusasioissa. Mahdollisesti tulevassa pienriitamenettelyssä kustannuksiltaan alhaisen virtuaalisen oikeudenkäynnin tulisi olla ensisijainen käsittelytapa.

Mitä edellytyksiä tuomarin etäosallistumiselle tulisi asettaa?

Mikäli päädyttäisiin vaihtoehtoon, että tuomari voisi yhdenkin tuomarin kokoonpanossa osallistua etäyhteydellä, ei etäosallistumista tulisi rajata asiaryhmittäin. Hyvin usein pienissä rikosjutuissa, joissa ei vaadita asianosaisten henkilökohtaista läsnäoloa, kukaan ei saavu paikalle. Asianosaisen osallistumishalukkuudesta ei ole tuomioistuimella kuitenkaan yleensä etukäteen tietoa. Mikäli asianosaisen haluaa osallistua oikeudenkäyntiin henkilökohtaisesti, tulisi myös tuomarin olla istuntosalissa. Tuomarin työskentelyn kannalta sinällään ei käytännössä ei ole suurtakaan eroa siinä, työskenteleekö tuomari istuntosalissa vai omassa työhuoneessaan.

Istunnon laadulla sen sijaan on suuri merkitys. Valmisteluistuntoon pelkkä etäyhteys voi yleensä olla varsin toimiva. Pääkäsittelyn ulkopuolella tapahtuvat suulliset kuulemiset voidaan nekin helposti toteuttaa etäyhteysvälinein. Salaiset pakkokeinot, joissa viranomaisen välillä mahdollisuus käyttää suojattua yhteyttä, voidaan yleensä aina hoitaa etäyhteydellä. Näissä tilanteissa tuomarin tulee voida osallistua istuntoon myös muualta kuin istuntosalista.

Onko tarpeellista edellyttää kaikissa tilanteissa sitä, että asianosainen suostuu itse etäyhteyden käyttöön?

Asianosaisen etäosallistumisen edellytyksiä tulisi keventää suostumuksen osalta.

Eryteisesti tutkintavankien osalta rikosasian pääkäsittelyyn osallistuminen tulisi voida vankikuljetuksen kustannusten ja turvallisuuden takia olla aina mahdollista etäyhteydellä, mikäli se tuomioistuimen tapauskohtaisessa soveliaisuusarvioinnissa on tarpeen.

Asianosaisten kannalta tärkeää on luottamus tuomioistuimen toimintaan ja oikeudenmukaisuuden kokemus, kuten arviomuistiossa todettu. Vastoin suostumusta etäyhteydellä osallistumiseen ei asianosaista lähtökohtaisesti pitäisi pakottaa. Sen sijaan suostumus voisi olla yksi osa tuomioistuimen tekemää soveliaisuusharkintaa ja säännös tulisi kirjoittaa siten, että oikeudenkäyntiin osallistumista ei tulisi toteuttaa etäyhteydellä muutoin kuin painavista syistä, jos joku asianosaisista sitä nimenomaan vastustaa (muistion jakso 5.4.).

Ovatko laissa säädetyt lisäedellytykset henkilön kuulemiseksi todistelutarkoituksessa videoneuvotteluyhteyttä hyödyntäen edelleen tarpeellisia?

Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 52 §:n lisäedellytysten sääntely korostaa henkilökohtaisen läsnäolon merkitystä todistelua vastaanotettaessa ja vahvistaa joidenkin heikoimmassa asemassa olevien erityisryhmien asemaa. Tätä on pidettävä hyvänä lähtökohtana ja tarpeellisenä myös tulevaa kärjäoikeuksissa tapahtuvaa todistelun videotallentamista silmällä pitäen eikä sääntelyä tulisi jättää pelkästään soveliaisuusharkinnan varaan (ilman lisäedellytyksiä). Etäyhteyksin tapahtuvaa todistelun vastaanottoa ei tulisi merkittävästi lisätä nykyisestä myöskään sen tuomioistuinten avustavalle ja valmistelevalle henkilöstölle aiheuttaman työmäärän lisäyksen takia.

Säännöksen soveltamisen ja oikeuskäytännön yhtenäisyyden kannalta nykysääntelyä parempi vaihtoehto olisi kuitenkin yhdistää kohdan 3 uskottavuusarviointi yleiseen soveltavuusarviointiin ja siten keventää ja selkiyttää edellytyksiä nykyisestä (muistio s. 78).

Viimeaikaisin oikeuskäytäntö on määritellyt soveltavuusarvioinnissa huomioon otettavia seikkoja ja selkiyttänyt oikeuskäytäntöä. Sääntely, jossa lakiin kirjataan soveltavuusarvioinnissa näitä huomioon otettavia, jo oikeuskäytännössä määritellyjä seikkoja, olisi toivottava.

Tulisiko tavanomaisia säännöksiä poissaolon seuraamuksista ja pakkokeinoista soveltaa etäyhteyksiä käytettäessä nykyistä laajemmin?

Etäyhteyksien käyttö asianosaisten osallistumiseen perustuu yleensä asianosaisten omaan toiveeseen. Tuomioistuinten tulisi tarvittaessa voida asettaa poissaoloon liittyviä uhkia myös valmisteluistunnoissa. Pääkäsittelyn osalta mahdollisuudet poissaolon seuraamuksen asettamiselle on säilytettävä ennallaan sellaisena, että se koskee vain tilanteita, joissa asianosainen velvoitetaan saapumaan toiseen tuomioistuimeen tai muuhun viranomaiseen.

Onko etäyhteyksien käyttöä koskevan sääntelyn hajauttaminen lukuisiin eri säännöksiin perusteltua; olisiko sääntelyn kokoamiselle tai yhdenmukaistamiselle tarvetta?

Kaikkialla lainsäädännössä on tärkeää selkiyttää sitä, milloin kysymys asianosaisen osallistumisesta asianosaisena etäyhteydellä oikeudenkäyntiin sekä siihen mahdollisesti liittyvistä poissaoloseuraamuksista ja toisaalta milloin on kysymys todistelun vastaanottamisesta etäyhteysvälinettä hyväksikäyttäen.

Nykysääntely, jossa rikos- ja riita- sekä hallintoprosessia koskevat säännökset on eritelty kutakin prosessilajia koskeviin lakeihin ja niiden jaottelu oikeudenkäynnin eri vaiheisiin, on sinänsä toimiva.

Säännösten olisi hyvä olla sisällöltään ja lähtökohdiltaan kuitenkin täysin yhteneväisiä kaikissa prosessilajeissa ja systematiikan edellä todetulla tavalla nykyistä vielä selkeämpi. Kirjoitusasia tulisi vähintäänkin yhdenmukaistaa.

Tuomarin osallistumista koskevat säännökset sopisivat hyvin oikeudenkäymiskaaren 2 lukuun. Muistiossa esitetyistä säännösvaihtoehdoista (s. 57-58) vaihtoehtoa 2 pidetään kannatettavana. Myös muistiossa esitetyn vaihtoehdon 3 tarjoamaa poikkeamismahdollisuutta voi olla tarpeen selvittää edelleen kuvaamalla tilanteita, joissa poikkeamiselle voisi olla erityinen syy.

Istuntopaikka ja suullisen käsittelyn julkisuus

Istuntopaikkaa koskevat säännökset tulee päivittää viimeistään samalla, kun luodaan virtuaalista verkko-oikeudenkäyntiä koskevaa oikeudenkäyntimenettelyä ja lakiin tulee lisätä verkko-oikeudenkäyntiä koskevat säännökset (muistio s. 60-61).

Oikeudenkäynnin julkisuutta koskeva sääntely on jo nykyisin sekavaa ja vanhentunutta. Nykyaikaisen tietosuojasääntelyn yhteensovittaminen julkisuuslainsäädäntöön aiheuttaa runsaasti tulkintaristiriitoja ja johtaa epäyhtenäiseen käytäntöön. Etäyhteyksin toteuttavan oikeudenkäynnin julkisuudesta tulisi antaa nykyaikaistetut säännökset ja oikeudenkäyntejä koskeva julkisuuslainsäädäntö uudistaa kokonaisuudessaan sellaiseksi, että se huomioi teknisesti mahdolliset toteutustavat sekä nykyaikaiset tietosuojaj- ja tietoturva vaatimukset.

Suullisen käsittelyn julkisuudesta etäyhteysvälinettä käytettäessä tulee säätää laissa. Sääntely tulee pitää mahdollisimman tekniikkaneutraalina myös tulevaisuuden tarpeita silmällä pitäen. Julkisuuden toteuttamisen tulisi perustua suoratoistoon ja/tai istunnon seuraamiseen tuomioistuimen tarjoamissa tiloissa, kuten esimerkiksi Ruotsissa (sidosal), ja sen valvonnassa.

Puheenjohtajalle ei tule säätää ylimääräisiä julkisuuden toteuttamiseen liittyviä tehtäviä soveltuvuusharkinnan lisäksi. Tuomioistuimen suorittamassa soveltuvuusharkinnassa oikeudenkäynnin julkisuuden tulee olla yksi huomioon otettavista kysymyksistä.

Lausunnon on kärjäoikeudessa valmistellut kärjätuomari Kaisa Puro.

Lahtinen Ilkka
Länsi-Uudenmaan kärjäoikeus